

Curt Wittlin i Francesc Eiximenis

Costa de parlar d'un mestre que també va ser un amic, o d'un amic que també va ser un mestre, i que tant en una faceta com en l'altra també va ser una persona propera i entranyable. Procuraré, tanmateix, que la meua semblança sigui tan objectiva com pugui, tot i que és inevitable que hi traspuï l'admiració i l'afecte que li professo i l'enyor per la seva absència. Curt Wittlin és un dels membres més destacats d'una generació d'illustres eiximenistes que va prendre el relleu d'una altra generació d'eiximenistes també il·lustres, formada pels frares caputxins i franciscans que entre els anys vint i trenta del segle passat es van dedicar a estudiar i a editar a fons l'obra d'Eiximenis i que van deixar un llegat que continua essent fonamental.

El pare Martí de Barcelona (1895-1936), que era caputxí, i el pare Andreu Ivars (1885-1936), que era franciscà, són els membres més destacats d'aquesta primera gran generació de filòlegs i historiadors, amb una obra immensa, estroncada al principi de la Guerra Civil, quan tan sols tenien quaranta-un i cinquanta-un anys, respectivament. També en formaven part els pares caputxins Daniel de Molins de Rei, Feliu de Tarragona i Norbert d'Ordal. Les seves edicions de textos eiximenians, publicades a la col·lecció «Els Nostres Clàssics», i els seus estudis, que, sobretot, es van publicar a les revistes *Estudis Franciscans* i *Archivo Ibero-Americano*, van marcar el camí que uns anys més tard van seguir Curt Wittlin i els seus companys de generació, i que, en la mesura de les nostres possibilitats, també hem procurat de seguir els eiximenistes que hem arribat més tard. La vida i l'obra de Martí de Barcelona, Feliu de Tarragona i Andreu Ivars es va apagar de sobte amb el seu assassinat al principi de la Guerra Civil. (Només van poder sortir-ne vius Norbert d'Ordal i Daniel de Molins de Rei, que havien penjat els hàbits abans

de l'inici de la guerra i ja havien abandonat del tot els estudis eiximenians.) Entre els treballs i les edicions que va arribar a publicar aquesta generació de debò perduda i els de la generació de Curt Wittlin hi ha un buit de més de trenta anys que només es va omplir amb alguns treballs parcials i algunes edicions esporàdiques o bé de bibliòfil, o bé publicades a l'exili. Res a veure amb la feinada que havien fet els caputxins de Barcelona, o el pare Ivars des de València, o amb la que han fet Curt Wittlin i tots els seus companys de generació.

Curt Wittlin va néixer el 1941, pocs anys després que la Guerra Civil esborrés del mapa, entre moltes altres coses, les edicions en català, els editors i els estudis i les edicions d'Eiximenis. Sense ésser-ne conscient, almenys d'entrada, va passar a formar part d'una generació brillantíssima d'estudiosos que va reprendre el fil dels estudis i de les edicions eiximenianes que la Guerra Civil havia estroncat de manera tan dramàtica.

Formen part d'aquesta generació Jill R. Webster (1931), Jorge E. Gracia (1942-2021), Albert G. Hauf (1938), Jordi Piqué (1940) i David J. Viera (1943-2015). La majoria d'aquests investigadors són estrangers, i bona part de la seva feina la van fer, almenys de bon començament, lluny de les ciutats i de les biblioteques on es va formar i va escriure Eiximenis. Jill R. Webster va estudiar història i filologia hispànica a Anglaterra i va exercir gairebé tota la seva activitat acadèmica a la Universitat de Toronto. Jorge E. Gracia, que només es va dedicar a Eiximenis en els primers anys de la seva carrera, era un cubà format en el camp de la filosofia entre els Estats Units i el Canadà. David J. Viera, nord-americà d'ascendència portuguesa, va estudiar filologia als Estats Units, on va iniciar una llarga amistat amb Jordi Piqué, que hi estava fent la tesi doctoral i el va iniciar en els estudis eiximenians. Albert G. Hauf i Jordi Piqué són els dos únics filòlegs autòctons d'aquesta segona fornada, tot i que les primeres passes en els estudis eiximenians les van fer en terres estrangeres. Albert G. Hauf va estudiar filologia a la Universitat de Barcelona, però va fer la seva tesi sobre la *Vita Christi* d'Eiximenis des del País de Gal·les. (A la fi, però, va poder tornar al nostre país i ha continuat de forma molt brillant la seva recerca des de la Universitat de València.) Jordi Piqué va estudiar filologia anglesa a la Universitat de Barcelona, però es va traslladar als Estats Units per fer la seva tesi doctoral. Allà va conèixer David J. Viera i, tot i no ser un medievalista *stricto sensu*, van començar a treballar plegats.¹ (De fet, el primer treball de Jordi Piqué com a eiximenista va ser passar a màquina la tesi doctoral de David J. Viera dedicada al *Carro de las donas*, la singular traducció castellana del *Llibre de les dones*.) Curt Wittlin, per la seva banda, es va iniciar en l'estudi de

1. Jordi PIQUÉ, «David J. Viera (1943-2015)», a Sadurní MARTÍ i Xavier RENEDO (ed.), *Francesc Eiximenis: Vida, obra i transmissió*, Girona, Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, 2021, p. 379-381.

la filologia romànica a la Universitat de Basilea, amb estudis complementaris de formació a Barcelona, Florència i París.

Darrere de tots aquests filòlegs i historiadors hi ha el mestratge de grans noms de la filologia catalana, que són els responsables de la seva dedicació a l'estudi de la literatura medieval i, en definitiva, de l'obra d'Eiximenis. Germà Colón va ser, des de la Universitat de Basilea, el mestre i el director de la tesi de Curt Wittlin; Joseph Gulsoy, deixeble per la seva banda de Joan Coromines, va ser el director de la tesi de Jorge E. Gracia; Martí de Riquer va ser qui va iniciar Albert G. Hauf en l'estudi i l'edició de les obres d'Eiximenis, mentre que Josep Maria Solà-Solé va ser el mestre i director de les tesis de David J. Viera i Jordi Piqué.

Tots ells van haver d'omplir pel seu compte el buit provocat per la mort dels mestres de la generació anterior. Tots els que ens hem dedicat a Eiximenis a partir de la represa de la democràcia som hereus de l'enorme llegat d'aquestes dues generacions. Nosaltres almenys hem tingut la sort, la immensa sort, de poder conèixer, amb l'excepció de Jorge E. Gracia, tots els eiximenistes de la lleva de Curt Wittlin. Ells, que van néixer poc abans o poc després de la Guerra Civil, o en plena Guerra Civil, o Mundial, no van poder conèixer els eiximenistes que els van precedir, i tot i així van fer una feina immensa, que mereix tot el nostre agraïment. Només David J. Viera va poder conèixer, segons em va confessar l'any 2003 a Girona en una conversa personal, el pare caputxí Nolasc del Molar (1902-1983), que va estar relacionat amb els eiximenistes assassinats, va poder sortir sa i estalvi de la Guerra Civil i que, entre altres estudis sobre literatura religiosa medieval, encara va arribar a publicar un parell d'estudis sobre Eiximenis a mitjan segle xx.

Els primers fruits d'aquest treball pacient i meticulós es van publicar entre els anys seixanta, setanta i vuitanta del segle passat. El primer, un treball fonamental i citadíssim encara a hores d'ara, gairebé cinquanta anys després de la seva aparició, va ser *La societat catalana al segle xiv* (Barcelona, Edicions 62, 1967), a cura de Jill R. Webster, una introducció magnífica a la visió eiximeniana de la societat feta, sobretot, amb fragments molt ben triats i ordenats del *Dotzè del Crestià*. Deu anys més tard, Jorge E. Gracia va publicar, a partir de la seva tesi doctoral, un altre treball fonamental: *Com usar bé de beure e menjar* (Barcelona, Curial, 1977), una edició també citadíssima dels capítols 344-390 del *Terç del Crestià*. En certa manera, aquest volum representa la represa de l'edició inacabada del *Terç del Crestià* que el pare Martí havia començat a publicar a la col·lecció «Els Nostres Clàssics» en els anys trenta. La reputació dins i fora de les nostres fronteres d'Eiximenis com a amant, això sí crític, i teòric de la gastronomia es deu en bona mesura a aquest volum, que continua essent una obra de referència en els estudis dedicats a Eiximenis i a la història de la literatura i de la gastronomia medieval.

Tres anys més tard, David J. Viera va publicar *Bibliografia anotada de la vida i obra de Francesc Eiximenis* (Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana, 1980),

amb pròleg de Martí de Riquer, una obra de consulta obligada a partir d'aleshores en el moment d'iniciar qualsevol recerca relacionada amb Eiximenis. Un any més tard es va publicar l'edició en dos volums del *Llibre de les dones* (Barcelona, Curial, 1981), a cura de Frank Naccarato, un alumne de Joan Coromines a la Universitat de Chicago, que, després de la seva tesi, ja no va continuar treballant en Eiximenis. Curt Wittlin va supervisar i va revisar a fons tota l'edició, en va escriure la introducció i en va preparar els índexs. Sense la intermediació i les hores de feina que hi va esmerçar Curt Wittlin, aquesta edició no hauria vist mai la llum del dia.

La represa dels estudis i de les edicions eiximenianes, després dels tràgics esdeveniments de la Guerra Civil, va culminar amb dues obres fonamentals publicades gairebé alhora: l'antologia de *Lo Crestià* (Barcelona, Edicions 62, 1983), a càrrec d'Albert G. Hauf, i l'edició de *De sant Miquel arcàngel* (Barcelona, Curial, 1983), el quint tractat del *Llibre dels àngels*, a cura de Curt Wittlin. Es tracta de dos volums modèlics: la selecció de capítols del *Crestià* és, sens dubte, la millor antologia que s'ha fet mai d'obres eiximenianes, mentre que l'edició de Curt Wittlin continua essent, quaranta anys més tard, l'edició de referència —en companyia d'*Àngels e demonis*, el segon tractat del *Llibre dels àngels* (Barcelona, Quaderns Crema, 2003), a cura de Sadurní Martí— a l'hora de llegir aquesta obra eiximeniana. La introducció a la vida i l'obra d'Eiximenis del principi del primer volum és un treball exemplar en tots els sentits; i el mateix es pot dir del pròleg, l'edició i tot el conjunt de notes i índexs del cinquè tractat del *Llibre dels àngels*.

Es tracta d'obres fonamentals, que tots els medievalistes que hem vingut després hem llegit i rellegit, en companyia d'altres textos complementaris d'aquests mateixos autors, diversos cops, i que ens han marcat i fet molt més fàcil el camí. Els eiximenistes de finals del segle xx i de principis del segle xxi podem repetir, amb tota la raó del món, la vella frase de Bernat de Chartres, que assegurava que els intel·lectuals del segle xii eren nans asseguts a l'espatlla de gegants. De fet, si nosaltres hem pogut veure, si és que ho hem arribat a fer, algunes coses més que no pas ells no ha estat pas per l'agudesia de la nostra vista, sinó per l'enorme feina que va fer, en primer lloc, la generació dels pares Martí de Barcelona i Andreu Ivars i, tot seguit, la de Curt Wittlin, Albert G. Hauf, Jill R. Webster i companyia.

PRIMER BALANÇ: ARTICLES I EDICIONS

Curt Wittlin, com es pot veure en aquest volum d'homenatge, va escriure amb solvència sobre moltíssims temes, però si ens cenyim només a Eiximenis la veritat és que va escriure i va treballar moltíssim. Tot i que no va dedicar la seva tesi doctoral a Eiximenis, sinó a la traducció catalana medieval del *Llibre del tresor* de Brunetto Latini, era inevitable que el seu interès per les traduccions i les enciclopèdies medievals en llengua vulgar l'acabés conduint a l'estudi de les obres d'Eixi-

menis. En la bibliografia de la seva obra recopilada per August Bover hi ha catalogats ni més ni menys que vint-i-vuit articles dedicats a Eiximenis i escrits en català, alemany, anglès i castellà.² Tretze d'aquests treballs són articles publicats en revistes del prestigi d'*Estudis Romànics*, *Caplletra*, el *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, l'*Anuario de Estudios Medievales*, el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* o el *Zeitschrift für Katalanistik / Revista Alemanyana d'Estudis Catalans*.

A més va publicar una quinzena d'articles sobre temes eiximenians en diversos volums de la col·lecció «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes» editada per l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (AILLC), en actes de col·loquis de la North American Catalan Society (NACS) i en volums d'homenatge a mestres de la filologia catalana de l'alçada de Joseph Gulsoy, un altre emigrant en terres canadenques com ell, o del pare Josep Massot i Muntaner. Tant en els articles publicats en revistes com en els recollits en volums, Curt Wittlin va estudiar amb la màxima competència una gran varietat de temes: des dels problemes textuais del *Regiment de la cosa pública*, o del *Llibre de les dones*, a les fonts d'Eiximenis; des de l'estructura del *Dotzè del Crestià* a les traduccions castellanes o franceses de les obres d'Eiximenis; des de la interpretació política del *Dotzè* als elements profètics o els usos de la Bíblia en els textos eiximenians. Una tasca ingent, resultat d'una extraordinària capacitat de treball i d'una gran curiositat i agudes intel·lectual.

A més de tot això, també cal tenir en compte, i no és poca cosa, quatre edicions fonamentals de textos eiximenians: la de la cinquena part del *Llibre dels àngels* sota el títol de *De sant Miquel arcàngel* (Barcelona, Curial, 1983); l'edició modernitzada de *Scala Dei* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985); els dos volums de la segona part del *Dotzè del Crestià* (Girona, 1986-1987) publicats per l'Aleshores Col·legi Universitari de Girona i la Diputació de Girona, i l'edició del *Psalterium alias Laudatorium* (Toronto, 1988), una obra en llatí editada per una institució del prestigi del Pontifical Institute of Medieval Studies de la Universitat de Toronto, un dels centres d'estudis medievals més prestigiosos del món. Llevat del cas de *Scala Dei*, una edició amb caràcter divulgatiu, es tracta de textos que o bé no s'havien publicat mai, o bé l'última vegada que s'havien imprès era a finals del segle xv. A tot això cal afegir l'assumpció de la revisió a fons de l'edició del *Llibre de les dones* que havia preparat Frank Naccarato. Una feina immensa que mereix tot el nostre reconeixement.

2. August BOVER, «Nota biogràfica i bibliogràfica», a Lola BADIA, Emili CASANOVA i Albert HAUF (ed.), *Studia mediaevalia Curt Wittlin dicata / Medieval studies in honour Curt Wittlin = Estudis medievals en homenatge a Curt Wittlin*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, 2015, p. 9-27. (En realitat els treballs dedicats a Eiximenis són vint-i-nou, perquè en la bibliografia preparada per August Bover manca l'últim article de Curt Wittlin, publicat el 2012 sota el títol «Fets del seu temps que indignaven o preocupaven Eiximenis», i que comento al final d'aquest article.)

Per si tot això fos poc, que no ho és, el 2006 Curt Wittlin va ocupar-se d'editar la *Doctrina compendiosa* (València, Denes, 2006), una obra que havia estat atribuïda a Eiximenis i editada sota el seu nom. Curt Wittlin va desfer tots els dubtes sobre l'autoria eiximeniana i va ocupar-se de cercar un altre candidat. Si a tot això hi afegim les observacions i notes relatives a Eiximenis escampades per altres obres i treballs en principi dedicats a altres temes, la contribució de Curt Wittlin als estudis i a les edicions sobre Eiximenis és de primer ordre: com a mínim vint-i-nou articles i sis edicions —set si hi afegim la minuciosa revisió a l'edició del *Llibre de les dones*—, una xifra impressionant de debò.

SEGON BALANÇ: L'IMPACTE

La contribució de Curt Wittlin als estudis eiximenians no es pot valorar només, però, en termes quantitatius *stricto sensu*, també se n'ha de fer una valoració qualitativa. Hem de tenir en compte l'enorme impacte de la seva recerca, per exemple, el fet que fos l'impulsor del projecte d'edició de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE) que editen la Diputació de Girona i la Universitat de Girona. A principis de la dècada dels anys vuitanta del segle passat, Curt Wittlin es va presentar, com ha recordat Lola Badia, «amb una proposta d'edició llampec del *Dotzè del Crestià*» en dotze mesos si s'aconseguia implicar-hi prou gent.³ I no només va obtenir un ajut econòmic del Govern canadenc per a aquesta empresa, sinó que va aconseguir implicar-hi tota la gent que necessitava i al final es van acabar editant dos volums de la segona part del *Dotzè* (capítols 467-907). Així es va engegar o, més ben dit, així va engegar Curt Wittlin la gran iniciativa de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE), un projecte d'una ambició extraordinària, perquè pretén editar la immensa «obra» d'Eiximenis. Em temo, però, que els que l'hem intentat continuar hem traït, almenys en part, la confiança i les il·lusions que Curt Wittlin hi havia dipositat.

Malgrat tot, el projecte s'ha continuat des de Girona i esperem relançar-lo de forma definitiva a partir del 2024 amb la publicació, per citar només els primers treballs en preparació, del *Primer del Crestià*, a càrrec de Pilar Gispert; del *Segon del Crestià*, a càrrec de Sadurní Martí; del *Tractat d'Usura*, a càrrec de Josep Hernando, i de l'últim volum del *Dotzè del Crestià*, en edició de Xavier Renedo. És una llàstima que Curt Wittlin no ho pugui veure, perquè és la continuació d'un projecte que ell va idear i va fundar. Tirar endavant el projecte de les *Obres de Francesc Eiximenis* (OFE) és també una manera de continuar retent un merescut homenatge tant a ell com a tots els eiximenistes de la seva generació i de l'anterior.

3. Lola BADIA, «Curt Wittlin (1941-2019)», a Sadurní MARTÍ i Xavier RENEDO (ed.), *Francesc Eiximenis: Vida, obra i transmissió*, 2021, p. 383.

Curt Wittlin va estudiar Eiximenis des de pràcticament totes les perspectives possibles, es va interessar per gairebé totes les obres catalanes i llatines d'Eiximenis: el *Terç*, el *Regiment de la cosa pública*, el *Dotzè*, el *Llibre dels àngels*, el *Llibre de les dones* o el *Psalterium alias Laudatorium*, i també per la traducció castellana del *Llibre de les dones* o per la francesa del *Llibre dels àngels*, i, fins i tot, per obres pseudoeiximenianes com la *Doctrina compendiosa*; va estudiar les fonts, sobretot del *Dotzè del Crestià* (el *Llibre del tresor* de Brunetto Latini, les *Ordinacions de la casa reial*, etc.), i el paper de les citacions bíbliques en tota l'obra d'Eiximenis.

Com a exemple de l'agudesa i l'interès de les seves recerques només voldria citar dos dels últims treballs que va publicar. El primer és «Referències internes en les obres de Francesc Eiximenis» (2009), un article temo que no gaire conegut, potser perquè està publicat al web de Narpan, molt consultat, però que és un lloc on no s'espera trobar un article d'un veterà com Curt Wittlin, sinó treballs de gent més jove.⁴ Es tracta d'un article en què es recullen totes les observacions que Eiximenis va fer sobre el contingut de les obres que havia escrit i fins i tot de les que tenia previst d'escriure, però que no va arribar a publicar. Curt Wittlin es podria haver conformat amb les frases sintètiques que Eiximenis va dedicar a alguns d'aquests llibres en el pròleg de la gran enciclopèdia del *Crestià*, o que estan disperses per les seves obres, però va voler anar més enllà i es va prendre la molèstia d'anar recopilant una per una, com un enciclopedista medieval, totes les notícies escampades per les seves obres i va escriure, a partir d'aquestes notes, un estudi tant original com útil.

El segon treball és «Fets del seu temps que indignaven o preocupaven Francesc Eiximenis».⁵ Es tracta, si no m'erro, de l'últim article publicat per Curt Wittlin sobre Eiximenis o sobre qualsevol altre tema, un article publicat en la miscel·lània d'homenatge a un altre il·lustre company de la seva generació. Aquest treball és la culminació d'una col·lecció d'articles dedicats, sobretot, al *Dotzè del Crestià*, i centrats en una sèrie de capítols amb una forta càrrega crítica contra la monarquia. És un tema que s'ha discutit molt, sobre el qual Curt Wittlin ja havia parlat en altres articles, buscant, des del meu punt de vista erròniament, missatges críptics amagats darrere dels noms dels protagonistes d'algunes de les nombroses històries i reflexions polítiques d'Eiximenis. En aquest estudi, que és excel·lent, s'analitza molt bé la posició crítica d'Eiximenis, i també la de l'autor de la *Doctrina compendiosa*, respecte a la institució monàrquica i es comença a projectar una nova imatge del seu pensament polític, que trenca amb la tradicional d'Eiximenis com a conseller dels reis d'Aragó.

4. <<https://narpan.net/bibliotecadigital/articles/cat.view/85-wittlin-curt.html>>.

5. CURT WITTLIN, «Fets del seu temps que indignaven o preocupaven Francesc Eiximenis», a *Miscel·lània Albert Hauf*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012, coll. «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», LXVI, p. 85-104.

Ras i curt, la contribució de Curt Wittlin als estudis eiximenians és enorme tant per la quantitat com per la qualitat dels treballs. Els eiximenistes que hem vingut darrere seu només podem estar-li agraïts per la feina feta i contents per haver tingut la sort de poder-lo conèixer i tractar. Ell no va tenir la sort d'haver pogut tractar els eiximenistes de la generació anterior a la seva, però nosaltres sí. Com diria Josep Sebastià Pons, en cada plana dels nostres treballs, els dels eiximenistes de les noves o no tan noves fornades, nans a les espatlles de gegants com Curt Wittlin, «el seu record murmura».

XAVIER RENEDO PUIG
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona